

Krása v knihách – farmaceutická exlibris na území dnešní České republiky

Beauty in books: pharmaceutical bookplates in the territory of the present Czech Republic

Ladislav Svatoš • Ladislava Valášková

Došlo 3. července 2023 / Přijato 30. srpna 2023

Souhrn

Studie se zabývá dějinami exlibris farmaceutů na území dnešní České republiky. Od konce 19. století dodnes jich bylo identifikováno 1332. Tvorba exlibris byla spojena se sociální vrstvou majitelů lékáren, po 2. světové válce se dokázala adaptovat na nové podmínky socialistického zdravotnictví a existuje dodnes. Významný vliv na existenci tohoto fenoménu mělo několik osobností – zejména Mojmír Helcelet, Vincenc Bosák a Václav Rusek.

Klíčová slova: dějiny farmacie • exlibris • užité umění • Česká republika • Československo

Summary

The study deals with the history of pharmaceutical exlibris bookplates within the territory of the present-day Czech Republic. Since the end of the 19th century 1332 ex-libris bookplates of pharmacists were identified to this day. Initially, the creation of ex-libris was associated with social group of pharmacy owners, after the WWII it managed to adapt to new circumstances of socialist pharmacy and again to new conditions after 1989. Significant influence on this phenomenon had several personalities of Czech pharmacy – above all Mojmír Helcelet, Vincenc Bosák and Václav Rusek.

Key words: history of pharmacy • bookplate • applied arts • Czech Republic • Czechoslovakia

Úvod

Knižní značky vznikly v Evropě ve středověku jako prostředek k označení knihy coby majetku jednotlivců,

šlechtických rodů a církevních institucí. V novověku se začaly místo původních vpisů používat lístky s vytištěným latinským nápisem exlibris a jménem majitele. Kultivace forem knižní produkce na konci 19. století přinesla i obrodu exlibris jako původní umělecké tvorby.

Exlibris spojuje funkční a ozdobnou složku, přičemž obsah zpravidla určuje zadavatel, který legendou i motivem vyjadřuje svou osobnost, zájmy či profesní příslušnost¹⁾. To platilo a platí i pro farmaceuty, jejichž exlibris od počátku s oblibou používají různé atributy profese – jako misku s hadem, váhy, stojatky, léčivé rostliny, nebo jsou často koncipovány jako pohled do oficíny. Teprve od poslední třetiny 20. století častěji registrujeme nefarmaceutické náměty²⁾.

Počátky moderního exlibris v českých zemích se datují na samotný konec 19. století a představují ohlas vyspělejší knižní kultury západní Evropy³⁾. Ačkoliv knižní značky v širokém slova smyslu existovaly v Evropě kontinuálně od počátku knižní kultury (pravda spojené se sociokulturním prostředím šlechtické, církevní a později i měšťanské společnosti), rozvoj tvorby a sběratelství exlibris lze datovat až na konec 19. století. Souvisí se vznikem společností sběratelů, které zprostředkovávaly informace, pořádaly výstavy a zejména pečovaly o kontakty mezi sběrateli vydáváním výměnných listin s adresami. První společnost sběratelů exlibris se ustavila v roce 1890 v Londýně, další o rok později v Berlíně a brzy v dalších městech. Traduje se, že pro české prostředí sehrál roli prvotního impulsu dotaz hraběte Karla Emicha Leiningen-Westerburg (1856–1906) Jiřímu Karáskovi ze Lvovic (1871–1951) v roce 1896, kterým se snažil získat informace o moderních českých exlibris. Karásek sice žádná neznal, ale požádal svého přítele básníka a ilustrátora Karla Hlaváčka (1874–1898) o vytvoření knižních značek pro své přátele. Jejich otištění v *Moderní revue* v roce 1897 pak údajně vyvolalo o exlibris vlnu zájmu. Jen do roku 1900 je v českém prostředí známo asi 50 exlibris⁴⁾.

Němečtí tvůrci a sběratelé z českých zemí se kulturně orientovali přímo na rakouské a německé prostředí a jejich činnost se tak s českými strukturami míjela⁵⁾.

Mgr. Ladislav Svatoš (✉) • L. Valášková

České farmaceutické muzeum, středisko Farmaceutické fakulty Univerzity Karlovy v Hradci Králové

Hospital 81, 544 43 Kuks

e-mail: svatos@faf.cuni.cz

Zdá se také, že zahraniční obecně aktivity stran exlibris v českých zemích spíše přehlíželo. V roce 1921 doplnil farmaceut H. Geldner přehledový článek a soupis farmaceutických exlibris nizozemského sběratele J. J. Hofmana. Z Československa (resp. z Oesterreich-Ungarn, jak je tu oddíl nazván) znali však jen exlibris Eduarda Bureše (1892–1940)⁶⁾. Po roce 1945 německá větve tvorby exlibris u nás zaniká.

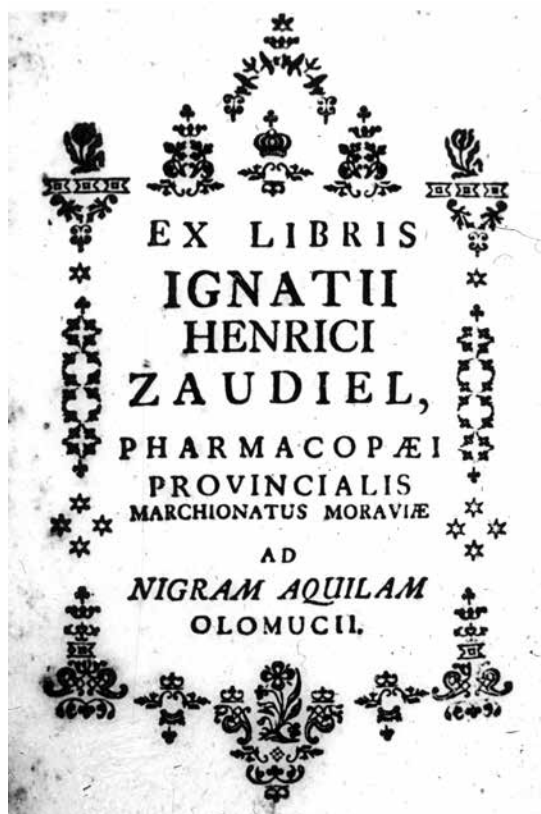
Pro další přehled je nutné si definovat základní pojmy. Za farmaceutické exlibris považujeme knižní značku v širokém smyslu od prostého vpsu se jménem, přes vlepenou etiketu, ústřížek adresní pásky, razítko až po grafický list, identifikující majitele knihy. Nezhledňuje se tedy provedení ani technika tvorby. Farmaceutem je pak zadavatel exlibris, typicky nejprve lékárník, později osoba s farmaceutickým vzděláním. Řadíme sem ovšem i jednotlivce profesně spojené s institucemi působícími ve farmacii, jako jsou konkrétní lékárny, firmy, muzea, farmaceutické fakulty vysokých škol apod. Za farmaceutická exlibris tak nepovažujeme automaticky exlibris vytvořená farmaceuty pro osoby mimo obor⁷⁾. Zvláštní hraniční skupinou jsou exlibris nefarmaceutů s farmaceutickými motivy. Specifikem označování knih farmaceuty je používání razítek lékárníků a lékáren nebo lékárenských etiket. Tato forma sekundárního využití pomůcky z lékárenské praxe byla velmi častá zejména do zániku soukromého vlastnictví lékáren na počátku padesátých let 20. století⁸⁾. Do našeho výzkumu byly takové značky zahrnuty pouze v případě, že měly jasně i estetickou funkci, nebo textová část naznačuje funkci k označení knihy (např. text čís., Nro

apod.). Geograficky je náš zájem cílen na exlibris pro farmaceuty působící na území dnešní České republiky, resp. v letech 1918–1992 Československa a na exlibris pro farmaceuty zahraniční vytvořená v Česku, resp. Československu.

Následující údaje vycházejí z dat shromážděných v přehledu Katalog exlibris farmaceutů⁹⁾ a dále v každoročních katalozích *Žeň českého a slovenského exlibris*¹⁰⁾. Doplněny byly dalšími exlibris objevenými v historické knihovně Českého farmaceutického muzea. Celkem bylo takto do roku 2021 zjištěno 1332 farmaceutických exlibris vázících se k území dnešní České republiky, resp. někdejšího Československa.

Archaické období do roku 1895

Označování knih farmaceuty existovalo i ve starším období, ovšem nejběžněji prostým vpsím, jak dokládá případ Františka Firbase (1808–1879)¹¹⁾ nebo jen podpisem s pořadovým číslem v knihovně, což praktikoval například lanškrounský lékárník a všestranná osobnost Christian Polykarp Erleben (1769–1831)¹²⁾. Vůbec nejstarší známé farmaceutické exlibris v českých zemích je Ignatz Heinrich Zaudiel, lékárník U Černé orlice v Olomouci z let 1770–1778. Do roku 1895 je známo asi 35 knižních značek, až na výjimky se však jedná o nepravá exlibris, tedy různé etikety lékáren, navštívenky, suché pečeti či výstřižky adresních pásek. Časově sem snad spadají exlibris razítková, např. Theodora Münzbergera (*Ex libris Pharm. Mag. Theodor Münzberger*) z let 1888–1904, Heinricha Tietze (*Mag. Pharm. H. Tietze*

Obr. 1. Ignatz Heinrich Zaudiel, 1770–1778

Obr. 2. Josef Svetožár Novák, vlastní návrh, 1913

– *Eigentum*, po 1891) či Františka Firbase ml. (po 1879). Bez zajímavosti není, že mezi majiteli těchto nejstarších knižních značek jsou většinou zastoupeni lékárníci němečtí nebo pocházející z jazykově smíšených oblastí. Souvisí to bezesporu s národnostní situací v lékárnickém stavu v Čechách a na Moravě, kde se teprve v poslední čtvrtině 19. století výrazněji etabluje český živel.

Období 1895–1918

Počátek této etapy se kryje se zahájením vlny zájmu o tvorbu moderních exlibris, přičemž oproti předchozímu období vyniká rovnocennost estetické kvality a funkčnosti knižní značky. Exlibris nyní vznikají s jednoznačným úmyslem označovat vlastnictví knih, přičemž ovšem nelze tvrdit, že by došlo k útlumu sekundárního používání razítek a lékárenských etiket k tomuto účelu.

Je známo asi 100 farmaceutických exlibris z tohoto období. Nejstarším známým je asi exlibris Františka Tichého (1867–1933) z roku 1896 od Františka Pečinky (1869–1917). Je typické, že nová umělecká forma zaujala právě mladé výtvarníky a ostatně i farmaceuty. Mezi autory návrhů exlibris tak registrujeme například Alfonse Muchu (1860–1939, pro Karla Vostřebala), Mikoláše Alše (1852–1913, pro Jindřicha Kronbauera), Josefa Váchala (1884–1969), který pro farmaceuty vytvořil 17 exlibris, či Vojtěcha a Preissiga (1873–1944, tři exlibris pro Mojžíra Helcelety) nebo Františka Koblihu (1877–1962, osm exlibris). Vlastní exlibris si zřejmě jako první navrhl lékárník a historik Josef Svetožár Novák (1877–1943) v roce 1913³⁾.

Z dostupných zdrojů bylo zjištěno jen několik exlibris německých lékárníků, jako Heinricha Tietzeho, Friedricha Czeikeho nebo v Praze působícího farma-

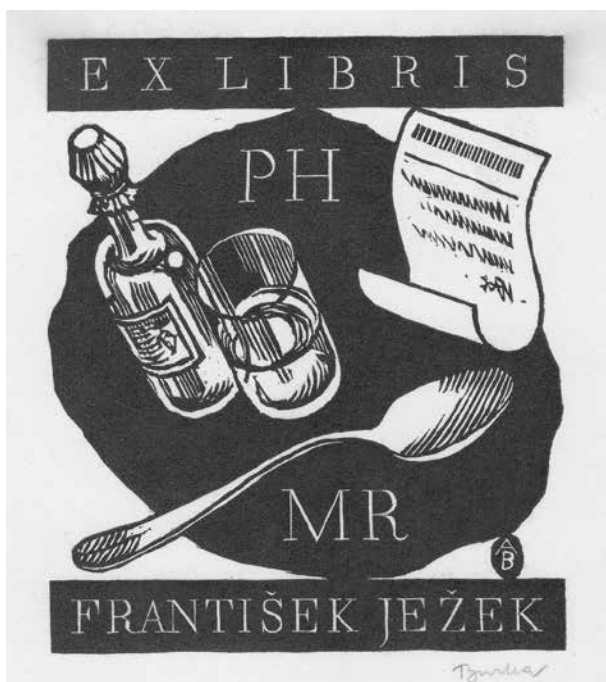
kologa Emila Starkensteina (1884–1942). Je možné, že obliba exlibris více zasáhla české farmaceuty jako jeden z výhonků národně emancipačního procesu. Tomuto postoji by nasvědčoval například text *Omne patriae impendere vitam* (Celý život věnovat vlasti) na již zmíněném exlibris Josefa Svetožára Nováka z roku 1913.

Období 1919–1945

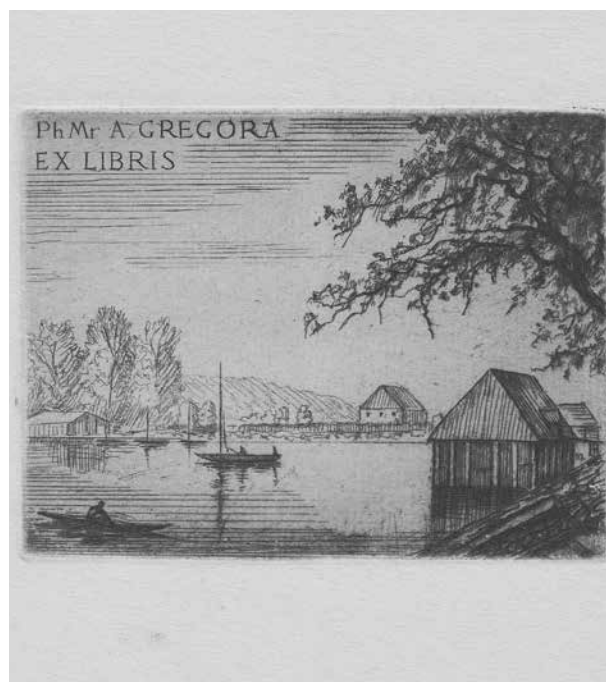
Po vzniku Československa zájem o exlibris mezi farmaceuty neopadl, spíše naopak. Do konce 2. světové války jich vzniklo asi 350, z toho však přes 150 přímo ve válečných letech. To by mohlo potvrzovat domněnku o souvislosti tvorby exlibris s národnostními sentimenty, tomto případě coby jednu z forem úniku do světa umění před neutěšeným stavem věcí veřejných.

Rozvíjí se spolupráce s renomovanými umělci. Petr Dillinger (1899–1954) od roku 1932 do své smrti vytvořil pro farmaceuty 20 exlibris, dále to byli například Karel Němec (1879–1960, 19 exlibris), Oldřich Menhart (1897–1962, 12 exlibris), Eduard Milén (1891–1976, deset exlibris), znovu Josef Váchal, Otakar Štáfl (1884 až 1945, devět exlibris). Dvě exlibris pro Mojžíra Helcelety vytvořil i Josef Čapek (1887–1945), pro Helcelety a jeho dceru opět dvě také Václav Špála (1885–1946), jedno exlibris pro Karla Nováka (1887–1968) vytvořil i Max Švabinský (1873–1962).

Příležitostně se objevuje vlastní tvorba farmaceutů. Do válečného období spadají tři exlibris Ivana Berky (1918–1989). Své exlibris si vytvořil Ladislav Schaimovitz (*1904), Kurt Just (*1911), Jaroslav Berka (*1920) a Zdeněk Blažek (1909–1970). Posledně jmenovaný vytvořil exlibris také pro kolegy Jaroslava Hladíka (1903 až 1975) a Eduarda Skarnitzla (1894–1970).

Obr. 3. František Ježek, autor návrhu Antonín Burka, 1939

Obr. 4. Arnošt Gregora, autor návrhu Jan Halla, 1952

Z německých autorů můžeme jmenovat například malíře Freda Hartiga (1901–1973), který vytvořil exlibris pro manžele Hannse a Josephine Dworschakovi. Německá exlibris z meziválečné a válečné doby jsou známá jen velmi málo, registrujeme jich pouze 18, z toho však sedm patří právě Hannsi Dworschakovi (1898–1936) a jeho ženě. Mnoho dalších se pravděpodobně ztratilo v poválečných zmatcích souvisejících s odsunem německého obyvatelstva a zánikem či převzetím německých lékáren.

Z tohoto období jsou známa také tři exlibris farmaceutických firem. Jedno patří továrně Medica, dvě firmě EKO – Chemicko-farmaceutická továrna PhMr. Emanuel Kolář.

Je důležité podotknout, že do konce tohoto období a krátce po něm fenomén farmaceutického exlibris z velké části vytváří sociální skupina lékárníků v původním slova smyslu. Zadavateli tedy zpravidla byli majitelé lékáren, k nimž řadíme pro naše účely i nájemce lékáren a provizory (farmaceuty vedoucí provoz lékáren pro majitele-nefarmaceuty). V důsledku fundamentálních změn ve společenském uspořádání však tato vrstva v Československu brzy zmizela, což se projevilo i v tvorbě exlibris.

Období 1946–1969

Poválečná éra je obdobím znatelného úpadku farmaceutických exlibris co do jejich počtu. V souvislosti s poválečnými událostmi nejprve odcházejí ze scény němečtí lékárníci¹⁴⁾ a jen o málo později zaniká vůbec soukromé vlastnictví lékáren a s ním celá společenská vrstva majitelů lékáren¹⁵⁾. V uvedeném období vzniklo ke 130 exlibris. Uzavírá se tvorba pro Mojžíra Helcelety (1879–1959), brněnského nemocničního lékárníka,

„známého bibliofila a starožitníka“, jak ho označil J. S. Novák¹⁶⁾. Helceletovi se stalo exlibris celoživotní zálibou, v letech 1909–1954 si jich nechal vytvořit 115, do poválečného období jich spadá 15¹⁷⁾.

Postupně se však objevují i náznaky budoucího rozvoje. Roku 1948 vytvořil své první exlibris pro Lubora Burdu akademický sochař a malíř a také vzděláním farmaceut Jan Halla (1926–1988). Jeho tvorba čítá asi 120 exlibris, z nichž nejméně 24 bylo pro kolegy farmaceuty¹⁸⁾. V roce 1960 vytvořil Cyril Bouda první exlibris pro Vincence Bosáka (1908–1985), který jich nakonec vlastnil 62. Aktivně také působil ve Spolku sběratelů a přátel exlibris.

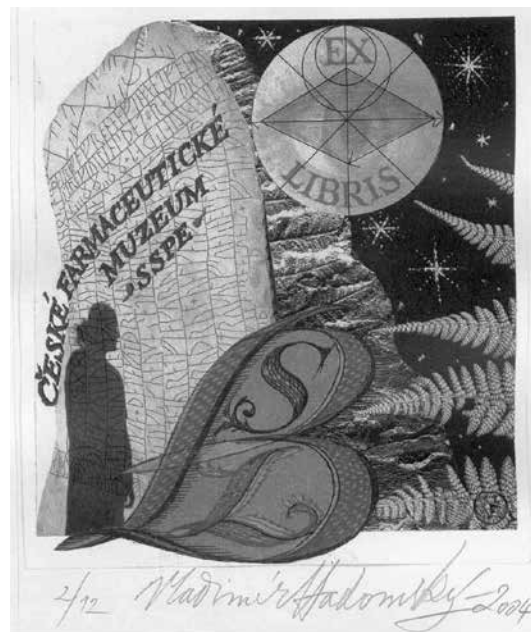
Období 1970–1989

Z kvantitativního hlediska se jedná o nejvýznamnější období farmaceutického exlibris u nás. Vzniklo asi 470 knižních značek. Vysvětlit tuto změnu není jednoduché. Zvýšený zájem o tvorbu exlibris registrujeme od roku 1970. Opět je možné, že tu podobně jako za 2. světové války sehrál svou roli jakýsi pocit existenciální tísně, tentokrát po sovětské invazi v roce 1968 a v následujících procesech začínající tzv. normalizace. To mohlo svést pozornost od ubíjející reality veřejných věcí k politicky neškodné zábavě umělecké. Svá poslední exlibris si nechává zhotovit v roce 1971 Ivan Berka, s větší intenzitou se knižní značce věnuje Vincenc Bosák. Ze 74 exlibris známých z let 1970–1975 mu například patřila třetina (24).

Pro další období sehrála velmi významnou úlohu Farmaceutická fakulta Univerzity Karlovy v Hradci Králové. Ze spolupráce výtvarného kroužku posluchačů fakulty pod vedením prof. Ivo Haise a Ústavu dějin farmacie (v jehož správě byly historické sbírky fakulty) vzešla

Obr. 5. Jaromír Kubík, autor návrhu Josef Weiser, 1979

Obr. 6. České farmaceutické muzeum, autor návrhu Vladimír Hadomský, 2004

počátkem roku 1978 ve fakultních prostorách výstava Knižní značky farmaceutů¹⁹⁾. Sbírka exlibris se nadále rozrůstala a již v říjnu 1979 následovala výstava Exlibris farmaceutů v augustiniánském klášteře na Starém Brně. Katalog této výstavy zpracovaný Václavem Rusekem a Ivanem Berkou zachytil již 660 farmaceutických exlibris. Jeho tiskem vydaná rozšířená verze z roku 1984 jich pak eviduje 916²⁰⁾.

Po dokončení druhé budovy Farmaceutické fakulty UK v Hradci Králové v lednu 1980 dostal fenomén farmaceutických exlibris nový impulz. Ve visuté spojovací chodbě (koridoru) mezi oběma budovami se v režii výtvarného kroužku začaly od roku 1981 konat různé výstavy, mezi nimi poprvé počátkem roku 1982 i Žeň československého exlibris za rok 1981. V „Galerii na mostě“, jak se začalo spojovacímu koridoru říkat, probíhaly kromě Žní i autorské výstavy knižních značek²¹⁾. Každoroční Žně (od roku 1997 střídavě Žatvy) probíhají dodnes a uchovaly si československý záběr i po rozdělení republiky v roce 1993. Zvláštní pozornost je tu věnována exlibris farmaceutů.

Právě spojení s hradeckou fakultou zjevně způsobilo, že se v sedmdesátých a osmdesátých letech 20. století stalo exlibris mezi farmaceuty relativně hojně rozšířenou záležitostí. Konkrétně v letech 1976–1989 jich vznikalo v průměru 28 ročně. Číslo pravda poněkud zkresluje několik výjimečných jedinců, pro něž se tvorba exlibris stala dlouhodobou zálibou přecházející od zájmu o exlibris coby funkčního prostředku k označení vlastnictví knihy k chápání knižní značky jako svébytného druhu volné grafiky s motivací sběratelskou. Absolutním rekordmanem v počtu exlibris u nás je Václav Rusek, jenž si jich v letech 1977–2015 nechal zhotovit 132, k nimž můžeme ještě připočítat tři společná s manželkou Svatavou. U ní jich evidujeme dalších 31. Významnými zadavateli a sběrateli se stali také farmaceuti Jaromír Kubík (42 exlibris), Olga Kalabusová (41) či Iva Horská (19).

Několik farmaceutů také obohatilo fenomén československého exlibris vlastní tvorbou. Zdenek Bugáň (*1957) vytvořil 54 exlibris, z toho 24 vlastních, Svatava Rusková pak celkem 27, většinou pro sebe a svého manžela Václava Ruska. Dalšími výtvarníky často pracujícími pro farmaceuty jsou Cyril Bouda (1901–1984) se šesti realizacemi a výrazněji jeho syn Jiří Bouda (1934 až 2015), který jich vytvořil dokonce 26. Ladislav Rusek (1927–2012) zpracoval 21 námětů, Vojtěch Cinybulk (1915–1994) provedl pro farmaceuty 19 exlibris, Karel Šafář (1938–2016) 17.

Po roce 1990

Bezprostředně po Sametové revoluci dochází v oblasti farmaceutických exlibris k útlumu. Ještě v roce 1989 jich vzniklo 15, v následujících 2 letech ale už jen po šesti. Celkem vzniklo po roce 1989 asi 250 farmaceutických exlibris, nicméně většina do roku 2000. Je patrné, že sice přetrvává zájem o věc u některých sběratelů (z porevolučního období například 71 exlibris Václava

Ruska), zadavatelů ale rychle ubývá i v souvislosti s generační obměnou. Po roce 2010 už vzniká jen několik kusů exlibris ročně, v letech 2016 a 2017 ale žádné a poslední dvě známe z roku 2018.

Sestupný trend má jistě více příčin. Nejvýznamnější jistě je celospolečenská změna, která před farmaceuty postavila nové výzvy profesní, občanské i jiné. Zanikly nebo se transformovaly některé podpůrné organizace a v souvislosti s nástupem digitálních technologií také dočasně upadla knižní kultura jako celek.

V rámci našeho zkoumání se však v posledním období objevily také nové jevy. Osm exlibris nechal od roku 1994 vytvořit Václav Rusek pro České farmaceutické muzeum, dalších devět pro královéhradeckou farmaceutickou fakultu. Příležitostně v Česku vznikají také exlibris pro zahraniční farmaceuty (Lodewijk Deurinck D'Hooge z Belgie, Eva Maria Wimmer z Rakouska).

Závěr

Farmaceutická exlibris jsou dokladem styků lékárníků a posléze farmaceutů v širokém slova smyslu se světem umění. Vyrosla sice ze specifického sociálního prostředí majitelů lékáren, nicméně se dokázala adaptovat i na zcela odlišné podmínky. Jejich značné rozšíření je potvrzením rčení, že „příklady táhnou“ – bez uměnímilovných jedinců, jako byli Mojmír Helcelet, Heřman a Ivan Berkovi, Vincenc Bosák či Václav Rusek, by bezpochyby tvorba exlibris nezasáhla farmaceuty takovou silou. Podařilo se nám dosud zmapovat 1332 českých a slovenských exlibris, číslo však jistě není konečné. Přes znatelný útlum v posledních letech tento fenomén jistě nezanikne, stejně jako nezanikne kniha coby artefakt.

Střet zájmů: žádný.

Poznámky

- 1) **Vencel S.** České exlibris. Historie a současnost. Praha: 2000.
- 2) Námětům farmaceutických exlibris do poloviny 20. století se věnoval **Berka I.** Moderní české exlibris s lékárníckými náměty. Časopis českého lékařnictva 1950; 63(18), 214–217.
- 3) Ke starším dějinám knižní značky u nás viz klasická práce **Lifka B.** Exlibris a supralibros v českých korunních zemích v letech 1000–1900. Praha: 1982.
- 4) **Vencel S.** České exlibris. Praha: 2000. **Týž.** Moderní exlibris v českých zemích. Pelhřimov: 2018. však uvádí ojedinělá exlibris vzniklá v roce 1889.
- 5) **Vencel S.** České exlibris. Praha: 2000; 16–17; počátky fenoménu farmaceutického exlibris v německojazyčné oblasti shrnul **Zimmermann W.** Exlibris (Bucheignerzeichen) deutscher Apotheker. Dresden – Stuttgart: 1925.
- 6) **Hofman J. J.** Pharmazeutische Exlibris. Apotheker-Zeitung 1921; 36(37), 362–363 a **Geldner H.** Pharmazeutische Exlibris. Apotheker-Zeitung 1921; 36(42), 424.

- 7) V opačném případě by se sem řadila například kompletní tvorba exlibris odrodilého farmaceuta – výtvarníka Jana Hally (1926–1988).
- 8) Jen v knihovně Českého farmaceutického muzea je zachyceno ke dvěma tisícům vzorů razítek s tímto použitím.
- 9) **Rusek V., Berka I.** Katalog exlibris farmaceutů. Prešov – Hradec Králové: 1984. Zde jsou shromážděny údaje o československých farmaceutických exlibris známých k 1. 8. 1984.
- 10) Původně jako *Žeň československého exlibris* začala vycházet v roce 1982 (s exlibris za rok 1981) coby katalog výstav exlibris v „Galerii na mostě“ na Farmaceutické fakultě Univerzity Karlovy v Hradci Králové. V roce 1990 nevyšla, od roku 1992 jako *Žeň českého a slovenského exlibris*, od roku 1997 (za rok 1996) zavedeno střídání názvu s *Žatva slovenského a českého exlibris*.
- 11) Vpis *Ex libris Firbas Francisci Mag. Pharma.* v disertaci Christiana Friedricha Biermanna *Der Mineralkermes in seinen chemischen Verhältnissen*, deponováno v knihovně Českého farmaceutického muzea (dále jen ČFM) v Kuksu, sign. HK3090.
- 12) Prosté vpisy *CPF Exleben* jsou k nalezení v pozůstatcích rodinné knihovny uložené v ČFM. Zde také razítkové exlibris s iniciálami *ENE* jeho syna Eduarda Norberta Exlebena (1796–1860), který knihovnu značně rozmnožil.
- 13) **Rusek V.** Knižní značky – exlibris farmaceutů. In: *Solutio* 1998. Praha: 1998; 287–297.
- 14) Na základě dekretu prezidenta republiky č. 108 z 25. října 1945, o konfiskaci majetku Němců, kolaborantů a zrádců, bylo pod tzv. národní správu převedeno asi 30 % lékáren, což v českém a moravském pohraničí představovalo asi 300 lékáren – viz **Jirout J.** Československé lékárenství v letech 1945–1975. Praha: Avicenum 1983; 30, 38.
- 15) Zákon č. 271/1949 Sb., o výrobě a distribuci léčiv, jímž byly všechny lékárny zestátněny, položil základy socialistického lékárenství. Viz též **Jirout J.** Československé lékárenství v letech 1945–1975. Praha: Avicenum 1983; 47–48.
- 16) **Novák J. S.** Lékárnická exlibris. Praktický lékárník. 1934; 3(6), 166–169.
- 17) Další devět exlibris vzniklo pro jeho dceru. Helceletova exlibris tvořila řada vynikajících umělců, měl také jednu z vůbec největších sbírek exlibris u nás, která koncem jeho života zahrnovala asi 20000 kusů. Srov. **Rusek V.** Knižní značky – exlibris farmaceutů. In: *Solutio* 1998. Praha: 1998; 287–297,
- Glivický J.** Sté výročí narození Mojžíra Helceleta. Zprávy Spolku sběratelů a přátel exlibris 1979; 2–3, 10–11 a výstavní katalog **Hudcovicová S. A., Kříž J., Kříž L.** Vášeň pro krásu. Mojmír Helcelet a svět exlibris. Brno: 2022.
- 18) **Rusek V.** Vzpomínka na Jana Hallu. Časopis českých lékárníků 1997; 69(4), 25.
- 19) K výstavě probíhající ve dnech 9. 1. až 10. 2. 1978 byl rozmnožen průvodce se soupisem 173 vystavených exlibris, dochovaný a deponovaný v knihovně Českého farmaceutického muzea, sign. HK35781.
- 20) **Rusek V., Berka I.** Katalog exlibris farmaceutů. Prešov – Hradec Králové: 1984.
- 21) Srov. **Rusek V.** Patnáct „Žní exlibris“ – šestnáctý rok „Galerie na mostě“ 1981–1996. In: *Žeň českého a slovenského exlibris za rok 1995*. Hradec Králové: 1996; [v–vii].

Literatura

1. **Berka I.** Moderní české exlibris s lékárníckými náměty. Časopis českého lékárnictva 1950; 63(18), 214–217.
2. **Geldner H.** Pharmazeutische Exlibris. Apotheker-Zeitung (Berlin) 1921; 36(42), 424.
3. **Glivický J.** Sté výročí narození Mojžíra Helceleta. Zprávy Spolku sběratelů a přátel exlibris 1979; 2–3, 10–11.
4. **Hofman J. J.** Pharmazeutische Exlibris. Apotheker-Zeitung (Berlin) 1921; 36(37), 362–363.
5. **Hudcovicová S. A., Kříž J., Kříž L.** Vášeň pro krásu. Mojmír Helcelet a svět exlibris. Brno: 2022.
6. **Jirout J.** Československé lékárenství v letech 1945–1975. Praha: Avicenum 1983.
7. **Lifka B.** Exlibris a supralibros v českých korunních zemích v letech 1000 až 1900. Praha: 1982.
8. **Novák J. S.** Lékárnická exlibris. Praktický lékárník. 1934; 3(6), 166–169.
9. **Rusek V., Berka I.** Katalog exlibris farmaceutů. Prešov – Hradec Králové: 1984.
10. **Rusek V.** Knižní značky – exlibris farmaceutů. In: *Solutio* 1998. Praha: 1998; 287–297.
11. **Rusek V.** Patnáct „Žní exlibris“ – šestnáctý rok „Galerie na mostě“ 1981–1996. In: *Žeň českého a slovenského exlibris za rok 1995*. Hradec Králové: 1996; v–vii.
12. **Rusek V.** Vzpomínka na Jana Hallu. Časopis českých lékárníků 1997; 69(4), 25.
13. **Vendl S.** České exlibris. Historie a současnost. Praha: Spolek sběratelů a přátel exlibris v Praze 2000.
14. **Vendl S.** Moderní exlibris v českých zemích. Pelhřimov: 2018.
15. **Zimmermann W.** Exlibris (Bucheignerzeichen) deutscher Apotheker. Dresden – Stuttgart: 1925.